

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

В.Й. Шатило, С.В. Діденко, В.З. Свиридюк, П.В. Яворський (Житомир)
Житомирський інститут медсестринства

Резюме. Висвітлено значення психологічних чинників сімейних конфліктів, передумови їх виникнення, статистику шлюбів і розлучень по Житомирській області, а також перспективні підходи до вирішення та попередження конфліктів у сім'ї.

Ключові слова: шлюб, розлучення, конфлікт, психологічні чинники сімейних конфліктів.

Науковий інтерес до проблеми конфлікту значно зріс останніми роками через підвищений загальний рівень конфліктності сучасного суспільства. Проблема конфлікту завжди була актуальною для будь-якого суспільства. Однак в Україні на всіх етапах розвитку конфлікти залишали не просто помітне місце, а зазвичай місце, яке відчутно впливало на її історію. Війни, боротьба за владу, за власність, міжособистісні і міжгрупові конфлікти в організаціях, побутові і сімейні конфлікти, вбивства членів сім'ї, суїцид як спосіб вирішення особистісних конфліктів – основні причини загибелі людей у нашій країні. Конфлікт був і буде вирішальним фактором, що впливає на безпеку України та її громадян [1–3].

Конфлікти охоплюють усі сфери людських стосунків. До найпоширеніших психологічних конфліктів належать міжособистісні. З аналізу досліджень українських вчених витікає, що єдиного загальноприйнятого визначення поняття «конфлікт» ще немає [4–6; 8–10; 12].

Так, С.Д. Максименко визначає його як суперечність, що виникає між людьми у зв'язку з вирішенням тих чи інших питань соціального чи особистого життя [8].

А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський розкривають конфлікт як зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у міжособистісних відносинах, пов'язаних з гострими негативними емоційними переживаннями [9].

В.І. Войтко – як крайнє загострення суперечностей, зіткнення осіб, їхніх ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань тощо [10].

А.А. Урбанович – як зіткнення протилежних інтересів (цілей, позицій, думок, поглядів) на ґрунті суперництва, при якому немає взаєморозуміння та є гострі емоційні переживання [14].

Узагальнюючи вищенаведені визначення, можна зробити висновок, що міжособистісний конфлікт – це протистояння, зіткнення ідей, поглядів, цілей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань суб'єктів взаємодії, що сприймається як значуща життєва проблема, яка потребує вирішення і викликає активність щодо її подолання.

Особливе місце серед міжособистісних конфліктів посідають сімейні конфлікти як основна причина і передумова розпаду шлюбу, одна із причин безпритульності дітей, самогубства серед підлітків, вбивств і самогубств серед дорослих [1–4; 7; 12; 13].

Сім'я – найдревніша інституція людської взаємодії, унікальність якої в тому, що декілька людей тісно взаємодіють протягом усього життя.

«Сім'я – це форма спілкування, – писав Аристотель у своїй праці «Політика». Необхідність спонукає об'єднуватися попарно тих, хто не може існувати один без одного, – чоловіка і жінку з метою продовження роду, і це єднання зумовлюється не свідомим рішенням, а залежить від природного прагнення, притаманного всім живим істотам, – залишити після себе потомство» [3].

Члени родини об'єднані емоційними зв'язками, спільним побутом, моральною відповідальністю, взаємодопомогою. Сімейні взаємини є офіційними за формою та неофіційними за змістом. Зміни, що відбуваються в житті сім'ї, тісно пов'язанні зі змінами й перетвореннями в суспільстві, частиною якого вона є. Різні соціальні зрушення, індустріалізація, урбанізація, професійна праця жінок, зміни в матеріальній і духовній культурі, зумовлені науково-технічним поступом, поліпшення засобів комунікації, впливають на сім'ю. Зокрема, на зміни ролей у родині, ціннісних орієнтацій, норм і способів поведінки, сімейне життя взагалі. Кожна сім'я ство-

рює власну мікрокультуру на основі загальносімейних цінностей, традицій, звичаїв, норм і правил поведінки. Шлюбна пара, розбудовуючи власний стиль життя, спирається при цьому на прийняті у суспільстві норми, а також на запозичені з батьківських сімей і збагачені досвідом власного життя [1;4].

На сьогодні конфлікт не розглядається як однозначно незадовільне явище в житті подружньої пари, навпаки, існує думка, що конфлікти являють обов'язковий компонент подружнього життя, у т.ч. і в щасливому шлюбі. За оцінками фахівців, 80–85% сучасних сімей мають конфлікти, а в останніх 15–20% виникають сварки з різних причин [7;13].

Однак конфлікти в успішному чи нещасливому шлюбах різняться за своєю сутністю. У першому випадку серйозні конфлікти виникають нечасто, вони нетривалі і зазвичай сприяють вирішенню проблем. У нещасливому шлюбі конфлікти – типове явище, що поступово набуває деструктивного характеру і врешті-решт приводить до розлучення [1;6;13].

Особливий вплив на виникнення конфліктів у сім'ї мають психологічні особливості членів родини, які зумовлюють поведінку подружжя і підтримують або нівелюють конфліктні ситуації.

Мета роботи – вивчити психологічні чинники і передумови виникнення сімейних конфліктів.

Матеріали та методи

У дослідженні використано такі методи: бібліосемантичний, клініко-статистичний, соціологічний, системного аналізу та логічного узагальнення [6;11;12].

Основними джерелами інформації стали статистичні дані шлюбів і розлучень у Житомирській області протягом останніх 10 років [11] та формалізовані дані опитування 206 респондентів стосовно конфліктології сімейного життя. Соціологічне дослідження психологічних передумов виникнення сімейних конфліктів проведено у 2009–2010 рр. серед різних верств населення Житомирської області.

В основу опитувальника покладено методику PARI (parental attitude research instrument) Е. Шеффера і Р. Белла [11]. За допомогою цієї методики досліджено ставлення чоловіка і дружини, а також неодружених чоловіків і жінок (у т.ч. розлучених, вдівців і вдів) до різних аспектів сімейного життя.

До опитувальника також увійшла методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса [11], за допомогою якої вивчено перспективні підходи до вирішення і попередження сімейних конфліктів.

Серед опитаних було 102 (49,5±3,5%) чоловіки, 104 (50,5±3,5%) жінки. Це відповідає статевому розподілу населення Житомирської області.

Статеві-віковий розподіл респондентів наведено у таблиці 1.

Вік опитаних – у межах 17–64 роки. Найбільше (36,4±3,3%) було респондентів у віці 21–30 років. Переважна більшість (79,1±2,8%) опитаних мала вік 20–50 років. Середній вік опитаних становив 33,1±2,4 року.

Характеристику опитаних за сімейним станом наведено у таблиці 2.

Серед жінок була 51 (24,8±2,9% від усіх опитаних) одружена, а серед чоловіків – відповідно

Таблиця 1
Статеві-віковий розподіл респондентів

Віковий інтервал, років	Стать	Абс.	%	Разом	
				абс.	%
17–20	чоловіки	12	11,8±3,1	24	11,7±2,3
	жінки	12	11,5±3,1		
21–30	чоловіки	38	37,3±4,8	75	36,4±3,3
	жінки	37	35,6±4,7		
31–40	чоловіки	22	21,6±4,1	45	21,8±2,9
	жінки	23	22,1±4,1		
41–50	чоловіки	21	20,6±4,0	43	20,9±2,8
	жінки	22	21,2±4,1		
51–60	чоловіки	7	6,9±2,5	14	6,8±1,8
	жінки	7	6,7±2,4		
61–70	чоловіки	2	2,0±1,4	5	2,4±1,0
	жінки	3	2,9±1,4		

Таблиця 2

Характеристика опитаних за сімейним станом

Показник	Стать	Абс.	%	Разом	
				абс.	%
Одружені	чоловіки	50	24,3±2,9	101	49,0±3,5
	жінки	51	24,8±2,9		
Неодружені	чоловіки	30	14,7±2,4	58	28,2±3,1
	жінки	28	14,0±2,4		
Розлучені	чоловіки	14	6,8±1,8	29	14,1±2,4
	жінки	15	7,3±1,8		
Вдови, вдівці	чоловіки	8	3,9±1,4	18	8,7±1,9
	жінки	10	4,9±1,5		

50 (24,3±2,9% від усіх опитаних). Неодружених жінок, які ніколи не перебували у шлюбі, було 28 (14,0±2,4%), а чоловіків – відповідно 30 (14,7±2,4%). Серед розлучених було 15 (7,3±1,8%) жінок і 14 (6,8±1,8%) чоловіків. Серед опитаних було 10 (4,9±1,5%) вдів і 8 (3,9±1,4%) вдівців. Таким чином, розподіл чоловіків і жінок у всіх 4 групах порівняння (одружені, неодружені, розлучені, вдівці / вдови) істотно не різнилося, а також статеві-віковий розподіл опитуваних був порівнюваним.

Результати дослідження та їх обговорення

Оскільки розлучення є одним із способів вирішення сімейних конфліктів, розглянемо статистичні показники стосовно шлюбів і розлучень в Україні та Житомирській області.

У 2009 р. в Україні зареєстровано 318,2 тис. шлюбів, що на 1,2% менше, ніж у 2008 р. Коефіцієнт шлюбності склав 6,9 на 1000 і коливався від 5,9 на 1000 населення у Сумській області до 9,2 у м. Севастополі.

Кількість розлучень становила 145,4 тис. Середній коефіцієнт розлучуваності склав 3,2 на 1000 населення, від 1,9 у Закарпатській області до 4,5 у м. Севастополі. Порівняно з 2008 р. кількість розлучень у 2009 р. скоротилась на 12,8%.

Міське населення характеризується як вищим показником шлюбності (7,6 проти 5,4 у сільській місцевості), так і вищим показником розлучуваності (3,6 і 2,3 відповідно).

На рис. 1 наведено кількість розлучень на 1000 шлюбів у регіонах України.

Як свідчить статистика органів реєстрації актів цивільного стану громадян, найміцніші сім'ї в Україні живуть на Закарпатті, де кількість шлюбів більш ніж

удвічі перевищує кількість розлучень. За співвідношенням шлюбів до розлучень перше місце посідає Закарпатська область, де у 2008 р. на кожне розлучення приходилося понад 3 шлюби. У Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях, а також у містах Києві і Севастополі на кожне розлучення приходилося по 2 і більше шлюбів. Найгірша ситуація у співвідношенні шлюбів до розлучень у 2008 р. спостерігалася у Полтавській області, де на кожне розлучення приходилося лише 1,5 шлюби. У Луганській, Донецькій, Миколаївській та Дніпропетровській областях на кожне розлучення зафіксовано 1,6–1,7 шлюби.

При цьому протягом 1-го року розпадається 3,6% укладених шлюбів; 1–2 роки – 16,0%; 3–4 роки – 18,0%; 5–9 років – 28,0%; 10–19 років – 22,0%; 20 і більше років – 12,4%.

Таким чином, протягом перших 5 років подружнього життя спостерігається близько 40% розлучень, а за 10 років – близько дві третини від їх загального числа.

Відомо, що шлюби, укладені особами віком до 30 років, у середньому удвічі довговічніші за шлюби, укладені подружжям після 30-річного віку.

Кожний другий шлюб в Україні приречений на крах. Розлучення стали буденністю, їх уже не сприймають як щось катастрофічне.

Динаміку шлюбів і розлучень серед жителів Житомирської області протягом останніх 10 років наведено у таблиці 3.

Протягом останніх 10 років найбільше шлюбів укладено у 2003 р. – 10848 (7,9 на 1000 населення). Де що менше – в абс. цифрах у 2006 та у 2007 рр. Однак у перерахунку на 1000 населення відносний показник

Рис. 1. Кількість розлучень на 1000 зареєстрованих шлюбів

у 2007 р. був найвищим (8,1 на 1000 населення). Обидва (2003 і 2007) роки передували високим, коли традиційно кількість шлюбів дещо зменшується.

Найбільше розлучень в абсолютних цифрах зареєстровано у 2000 р. та 2004 р. Найвищий відносний показник (3,9 на 1000 населення) спостерігався у висо-

Таблиця 3
Динаміка шлюбів і розлучень у Житомирській області

Показник	Рік										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Кількість зареєстрованих шлюбів</i>											
Абс.	8079	9035	9196	10848	8023	9413	10228	12003	9003	8750	9130
На 1000 населення	5,7	6,5	6,7	7,9	5,9	7,0	7,7	8,1	6,3	6,9	7,2
<i>Кількість зареєстрованих розлучень</i>											
Абс.	5549	4772	5065	4900	5146	5125	4996	4830	4616	3802	4007
На 1000 населення	3,9	3,4	3,7	3,6	3,8	3,8	3,8	3,8	3,9	3,7	3,8
<i>Відношення розлучень до шлюбів</i>											
%	68,0	52,8	54,4	45,2	64,1	54,4	48,8	47,2	51,3	43,5	43,9
<i>Відношення шлюбів до розлучень</i>											
Коефіцієнт шлюби/ розлучення	1,46	1,89	1,82	2,21	1,56	1,84	2,05	2,49	1,95	2,30	2,27

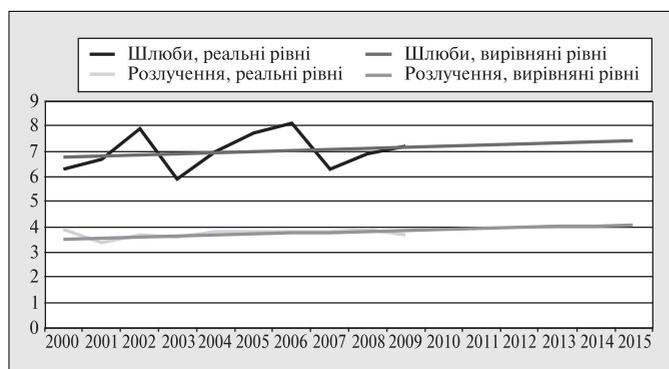

Рис. 2. Реальні та вирівняні за методом найменших квадратів показники кількості шлюбів і розлучень на 1000 населення в Житомирській області за 2000–2015 рр.

косних 2000 р. і 2008 р. Питома вага розлучень серед шлюбів була найвищою у 2000 р., коли розпалося 68,0% шлюбів, а також у 2004 р., коли розпалося 64,1% шлюбів. Однак протягом подальших 6 років (2005–2010 рр.) питома вага шлюбів, які закінчилися розлученням, прогресивно знизилася. Найнижчою вона була у 2009 р. (43,5%). Відношення «шлюби/розлучення» було найбільшим у 2007 р. (2,48), у 2009 р. (2,30) та у 2003 р. (2,21).

На рис. 2. представлено реальні та прогнозовані методом екстраполяції показники динаміки шлюбів і розлучень у Житомирській області за 2000–2015 рр. На рис. 2. чітко видно обидва тренди, які мають вигляд

паралельних прямих. Тобто при загальній тенденції до помірнього збільшення кількості шлюбів на 1000 населення паралельно зростає кількість розлучень. При цьому, якщо графік шлюбності має хвилеподібну форму, то графік динаміки розлучень наближається за формою до прямої лінії, що свідчить про певну стабілізацію цього показника у часі.

Те, що графіки реальних і вирівняних рівнів майже повністю співпадають, дає змогу з великою вірогідністю прогнозувати відносні показники кількості розлучень на 5 років. Так, за нашими розрахунками, кількість розлучень на Житомирщині становитиме: у 2011 р. – 3,94 на 1000 населення; у 2012 р. – 3,98; у 2013 р. – 4,02; у 2014 р. – 4,05; у 2015 р. – 4,09.

У таблицях 4 і 5 наведено розподіл шлюбів за віком подружжя.

Середній вік вступу до шлюбу жінок становить $27,0 \pm 0,4$ року, чоловіків – $28,6 \pm 0,5$ року. Різниця статистично вірогідна – $p < 0,01$. Вона притаманна для всіх вікових інтервалів, прогресивно збільшується з віком і є найбільшою (9,0 року) у віковому інтервалі 55–59 років.

Так, у віковому інтервалі до 20 років у 2006 р. вступили до шлюбу 130 чоловіків, що становить 2,75 на 1000 чоловічого населення. У тому ж віковому інтервалі взяли шлюб 1915 жінок, що складає 40,5 на 1000 жінок відповідного віку. Різниця між жінками і чоловіками за кількістю шлюбів на 1000 відповідного населення у цьому віковому інтервалі найбільша. Загалом най-

Таблиця 4

Середній вік чоловіків і жінок, які беруть шлюб, та кількість шлюбів у різних вікових інтервалах

Віковий інтервал жінок (років)	Віковий інтервал чоловіків (років)										Усього	Середній вік чоловіків (років)
	до 20	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60 і старші		
до 20	86	1411	353	57	7	0	0	1	0	0	1915	23,0
20–24	40	2701	1457	316	83	15	3	1	1	1	4618	25,0
25–29	4	388	626	348	141	37	22	2	0	0	1568	28,9
30–34	0	32	169	195	142	79	30	9	5	5	666	34,2
35–39	0	9	30	69	70	88	41	19	10	5	341	39,6
40–44	0	1	5	19	34	59	58	44	9	8	237	45,0
45–49	0	0	0	4	11	32	70	53	48	17	215	50,0
50–54	0	0	0	1	7	6	20	57	39	30	160	54,7
55–59	0	0	0	0	0	1	4	11	27	60	103	62,0
60 і старші	0	0	0	0	1	0	1	4	11	113	130	65,4
усього	130	4542	2640	1009	496	317	249	201	130	239	9953	28,6
Середній вік жінок (років)	19,5	21,6	23,9	27,5	31,4	36,7	41,5	46,7	51,0	60,0	27,0	

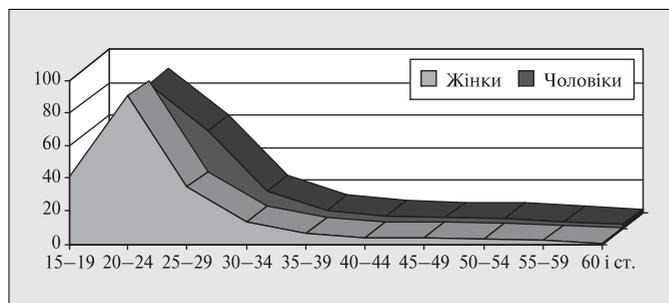

Рис. 3. Розподіл шлюбів у жінок і чоловіків за віком

більше шлюбів на 1000 відповідного населення і в жінок (90,2), і в чоловіків (88,7) припадає на віковий інтервал 20–24 роки. Однак у жінок друге місце за частотою шлюбів (40,5 на 1000 жіночого населення) посідає попередній інтервал 15–19 років, а в чоловіків (59,5 на 1000 чоловіків) – наступний – 25–29 років. Переважна більшість жінок і чоловіків вступає до шлюбу у віці 18–30 років (табл. 5, рис. 3).

Як видно з таблиці 6, 79,0% чоловіків і 79,6% жінок, які беруть шлюб, ще не були одруженими; 19,4% чоловіків і 17,8% жінок, що одружуються, вже перебували у шлюбі і розлучені; серед тих, що беруть шлюб, вдівці становлять 1,6%, вдови – 2,6%.

Таким чином, серед тих, хто одружується, особи, що ніколи не перебували у шлюбі, складають переважну більшість. При цьому питома вага чоловіків і жінок

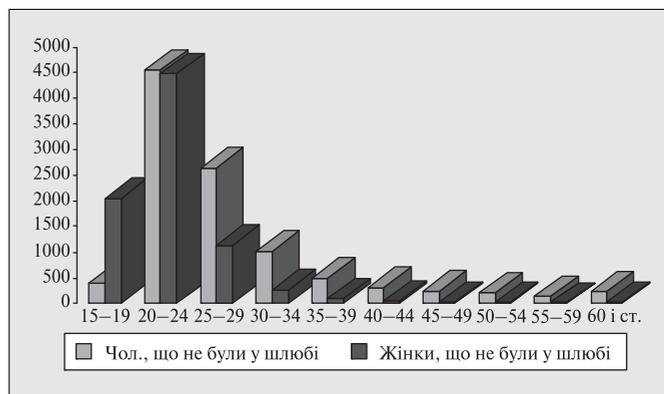

Рис. 4. Розподіл за віком чоловіків і жінок, які беруть шлюб, але до цього ніколи не були одруженими

майже однакова (різниця статистично невірогідна). Розлучені чоловіки вірогідно частіше беруть шлюб знову, ніж розлучені жінки. Якщо серед розлучених, які знов одружуються, частка жінок менша, то вдів, які одружуються, вдвічі більше, ніж вдівців.

Переважна більшість чоловіків, які раніше не перебували у шлюбі, одружуються у віці до 35 років. У жінок, що вперше виходять заміж, цей інтервал дещо коротший, переважна їх більшість вступають до шлюбу віком до 30 років (рис. 4).

Розлучені чоловіки вступають до шлюбу у всіх вікових інтервалах з частотою, яка мало різниться, за ви-

Таблиця 5
Розподіл шлюбів на 1000 чоловіків і жінок за віком

Віковий інтервал, років	Чоловіки			Жінки		
	кількість чоловіків серед населення	кількість шлюбів	кількість шлюбів на 1000 чоловіків	кількість жінок серед населення	кількість шлюбів	кількість шлюбів на 1000 населення
0–4	32208	–	–	31568	–	–
5–9	32209	–	–	31590	–	–
10–14	47781	–	–	41741	–	–
15–19	47190	130	2,75	47173	1915	40,6
20–24	51200	4542	88,7	51208	4618	90,2
25–29	44398	2640	59,5	45500	1568	34,5
30–34	44503	1009	22,7	48504	666	13,7
35–39	40387	436	10,8	50940	341	6,7
40–44	40944	317	7,74	58529	237	4,05
45–49	38528	249	6,46	55860	215	3,85
50–54	31860	201	6,31	47448	160	3,37
55–59	30447	130	4,27	46448	103	2,22
60 і старші	98847	239	2,42	185959	130	0,70

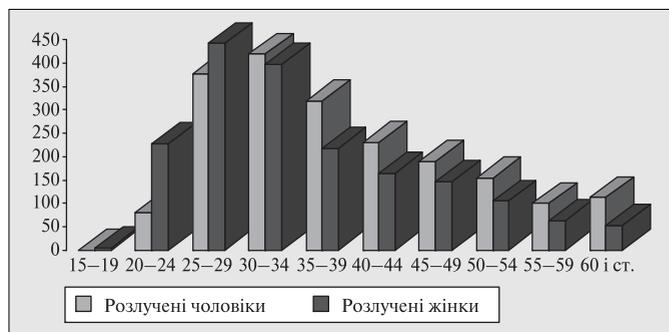

Рис. 5. Розподіл за віком розлучених чоловіків і жінок, що знову вступили до шлюбу

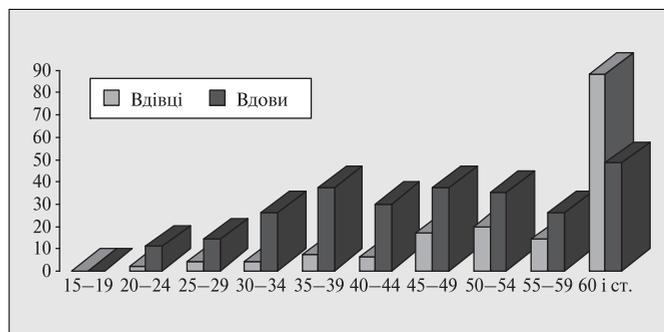

Рис. 6. Розподіл вдовів і вдовіць за віком вступу до шлюбу

нятком інтервалу до 20 років, у якому не вступив до шлюбу жоден розлучений чоловік (рис. 5). Найбільше розлучених чоловіків вступає до шлюбу у віковому інтервалі 30–34 роки. Найбільше розлучених жінок вступає до шлюбу у віковому інтервалі 25–29 років. У віковому інтервалі 20–24 роки розлучених жінок знову вступило до шлюбу удвічі більше, ніж чоловіків. Крім того, 5 із них у віці до 20 років вийшли заміж, розлучилися і повторно вступили до шлюбу.

Чоловіки-вдівці зазвичай вступають до шлюбу після 45 років, вдови – у будь-якому віці, починаючи з 20 років. При цьому вдови частіше вступають до шлюбу за вдівців у будь-якому віці, за винятком інтервалу 60 років і старші (рис. 6).

Важливою складовою шлюбу, яка впливає на його тривалість, є народження дітей. У таблиці 7 наведено

коефіцієнти народжуваності (кількість народжених протягом року на 1000 жінок відповідної вікової групи) за віковими інтервалами. На Житомирщині на 1000 жінок у віці 15–49 років народжується 41,4 дитини. Найвища народжуваність спостерігається у віковому інтервалі 20–24 (106,0 дітей на 1000 жінок відповідного віку) та у віковому інтервалі 25–29 років (85,7 на 1000 жінок відповідного віку). У цих двох інтервалах народжується 66,3% усіх новонароджених.

Слід зазначити, що в Житомирській області 22,0% дітей народжують жінки, які не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі.

Народжена у шлюбі дитина у 52,4% випадків залишається єдиною, другу дитину народжують 34,2% жінок, що перебувають у шлюбі, третю – 8,7%, четверту і наступних – менше 5%.

Таблиця 6

Розподіл осіб, які вступили до шлюбу, за дошлюбним станом та віком

Віковий інтервал, років	Чоловіки				Жінки			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		ніколи не перебували у шлюбі	розлучені	вдівці		ніколи не перебували у шлюбі	розлучені	вдови
до 20	405	405	0	0	2052	2047	5	0
20–25	4542	4460	80	2	4485	4485	228	11
25–29	2640	2259	377	4	1580	1124	442	14
30–34	1009	585	420	4	686	263	397	26
35–39	496	168	321	7	341	87	217	37
40–44	317	81	230	6	237	41	166	30
45–49	249	41	191	17	215	31	147	37
50–54	201	25	156	20	160	21	104	35
55–59	130	17	99	14	103	14	63	26
60 і старші	239	38	113	88	130	29	53	48
усього	10228	8079	1987	162	10228	8142	1822	264
%	–	79,0	19,4	1,6	–	79,6	17,8	2,6

Таблиця 7

Коефіцієнт народжуваності за віковими групами
(кількість народжених на рік на 1000 жінок відповідно вікової групи)

Показник, років	Кількість народжених за рік на 1000 жінок відповідно вікової групи	
	на 1000 жінок	%
усього	41,4	100,0
до 20 років	33,7	11,6
20–24 роки	106,0	36,6
25–29	85,7	29,7
30–34	45,1	15,6
35–39	16,5	5,5
40–44	2,9	1,0
45–49	0	0

Жінки, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, мають одну дитину у 53,5% випадків, двоє дітей – у 28,1%, троє – у 10,9% випадків (табл. 8).

Подібність структури розподілу дітей, народжених у шлюбі і народжених жінками, які не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі, свідчить про те, що фактично останні з них не є суто позашлюбними. Зазвичай, це – діти, народжені жінками, які перебувають у так званому громадянському шлюбі. Коли з різних причин, найчастіше з міркувань матеріальної вигоди, шлюб не реєструється, хоча фактично подружжя живе у шлюбі і народжує дітей однаково з тими, хто перебуває в офіційно зареєстрованому шлюбі. Розлучення вважають одним із деструктивних різновидів вирішення сімейних конфліктів. Це – не найкращий, але й не найгірший порівняно зі вбивством чи самогубством одного з членів подружжя внаслідок сімейного конфлікту.

Розлучення як у чоловіків, так і жінок, відбуваються у всіх вікових інтервалах. Середній вік чоловіків, які роз-

лучилися, становить $37,3 \pm 0,5$ року, жінок – $31,4 \pm 0,4$ року. Різниця статистично вірогідна – $p < 0,01$. Середня тривалість шлюбу у чоловіків становить $8,7 \pm 0,3$ року, у жінок – $4,4 \pm 0,1$ року. Різниця тривалості шлюбу в чоловіків і жінок також статистично вірогідна, $p < 0,01$. До 1-го року розпадається 3% шлюбів. У наступні 3 роки – ще 30,0% розлучень. У віковому інтервалі 5–9 років розпадається 24,5% шлюбів. Через 10–14 років розпадається ще 15,5% шлюбів. В інтервалі 15–19 років відбувається 12,0% розлучень, після 20 років – 15,2%.

У таблиці 9 представлено розподіл розлучених за кількістю спільних дітей. У 36,4% розлучених пар спільних дітей не було. Решта 63,6% подружніх пар, що розлучились, мали спільних дітей. Одна дитина на момент розлучення була у 48,1% подружніх пар, двоє дітей мали 13,5% розлучених, троє і більше дітей – 2,0% розлучених. За даними таблиці 9 чітко видно, що розлучення відбуваються незалежно від того, народжувались у шлюбі діти, чи подружжя виявилось безплідним.

Таблиця 8

Розподіл народжених за шлюбним станом матерів і порядком народження

Народжені діти	Усього		У т.ч. у матерів, які не перебували у зареєстрованому шлюбі	
	абс.	%	абс.	%
Усього	13654	100,0	3001	100,0
Першими	7151	52,4	1605	53,5
Другими	4665	34,2	842	28,1
Третіми	1193	8,7	328	10,9
Четвертими	336	2,5	122	4,1
П'ятими та наступними	309	2,3	104	3,5

Таблиця 9

Розподіл розлучених за кількістю дітей віком до 18 років

Місто/село	Усього розлучених	Наявність спільних дітей							
		0		1		2		3 і більше	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Усього	4996	1819	36,4	2403	48,1	674	13,5	100	2,0
Місто	3426	1321	38,6	1690	49,3	381	11,1	34	1,0
Село	1570	498	31,7	713	45,4	253	18,7	66	4,2

Таким чином, слід констатувати, що статистика розлучень і шлюбів у Житомирській області не має істотних регіональних відмінностей порівняно з іншими областями держави. Протягом останнього десятиріччя як кількість шлюбів, так і число розлучень в області залишаються відносно стабільними, демонструючи незначне паралельне зростання на 0,5% в рік. Світова фінансова криза 2008–2010 рр., яка так боляче вплинула на матеріальне становище українців, ніяк не позначилась на показниках кількості шлюбів і розлучень в області. Це свідчить проти матеріальної скрути як основної причини розпаду шлюбів в Україні. Як шлюби, так і розлучення відбуваються у будь-якому віці. Не існує чіткої залежності кількості розлучень від тривалості шлюбу. Шлюби приблизно рівномірно розпадаються у міру їхньої тривалості. Розлучення відбуваються незалежно від того, народжувались у шлюбі діти, чи подружжя виявилось безплідним. Подружніх пар, у яких при розлученні були спільні діти, більше (63,6%), ніж безплідних пар, що розпалися (36,4%).

Тому особливо актуальним є вивчення психологічних чинників конфліктології сімейного життя, які, на нашу думку, псуєть якість подружнього жит-

тя і майже в 50% випадків призводять до розпаду шлюбу.

Психологічні чинники конфліктології сімейного життя вивчали за допомогою опитувальника. Високі бали свідчать про виражену схильність до сімейних конфліктів, середні бали характеризують особистість як таку, що має середній рівень конфліктності, що характерно для більшості людей. Низькі бали характеризують особистість, не схильну до конфліктів, а навпаки, як таку, що сприяє їх вирішенню і попередженню. Відповідно високі бали за шкалою запальності і дратівливості характеризують опитуваного як запальну, дратівливу особу, середні бали відповідають середній вираженості запальності та дратівливості, низькі бали за цим показником характеризують особистість як врівноважену і не схильну до роздратування і так далі за усіма 7 критеріями (табл. 10).

Високі бали за шкалою схильності до конфліктів набрали 68 (33,0±3,3%) респондентів; середні бали набрали 134 (65,0±3,3%) опитаних; низькі бали, які характеризують особистість як таку, що не схильна до конфліктів, а навпаки, сприяє їх вирішенню і попередженню, набрали лише 4 (1,9±1,0%) особи.

Таблиця 10

Психологічні чинники сімейних конфліктів

Показник	Бали					
	високі		середні		низькі	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Схильність до конфліктів	68	33,0±3,3	134	65,0±3,3	4	1,9±1,3
Запальність, дратівливість	46	22,3±2,9	141	68,4±3,3	19	9,2±2,0
Претендування на домінуючу роль у сім'ї	71	34,5±3,3	103	50,0±3,5	32	15,5±2,5
Подолання спротиву та пригнічення волі інших членів сім'ї	117	56,8±3,4	89	43,2±3,4	–	–
Завищення власного авторитету в сім'ї	163	79,1±2,8	43	20,9±2,8	–	–
Оцінка одним із подружжя ролі партнера в сім'ї	46	31,1±3,2	96	64,9±2,8	6	4,1±1,0
Невдоволення існуючим станом сімейних відносин	45	30,4±3,2	90	60,8±2,8	13	8,8±2,0

Серед опитаних високі бали за схильністю до запальності та дратівливості виявили у 46 (22,3±2,9%) опитаних; середні бали набрали 103 (68,4±3,3%) респонденти; низькі бали, що характеризують опитаних як не запальних і не дратівливих, набрали 11 (9,2±2,0%) респондентів.

Високі бали за показником претендування на домінуючу роль у сім'ї спостерігали в 71 (34,5±3,3%) респондента; середні бали набрали 103 (50,0±3,5%) опитані; низькі бали, які характеризують особистість як таку, в якій не виникає бажання домінувати в сім'ї, набрали 32 (15,5±2,5%) респонденти.

Високі бали за психологічним феноменом подолання спротиву та пригнічення волі інших членів сім'ї спостерігали у 117 (56,8±3,8%) респондентів; середні бали набрали 89 (43,2±3,4%) опитаних. Низьких балів, які характеризують особистість як таку, в якій не виникає бажання пригнічувати волю інших членів сім'ї, не

спостерігали у жодного з респондентів. Таким чином, негативний психологічний феномен пригнічення волі інших членів сім'ї притаманний більш ніж половині опитуваних.

Високі бали за показником завищення власного авторитету в сім'ї набрали 163 (79,1±2,8%) респонденти; середні бали – решта 43 (20,9±2,8%) опитані; низькі бали, що характеризують опитаних як таких, в яких не виникає бажання завищувати власний авторитет у сім'ї, не виявили в жодного з респондентів. Опитаних, що набрали високі бали за шкалою схильності завищувати власний авторитет у сім'ї, було найбільше. Це свідчить, що переважна більшість опитаних схильні завищувати власний авторитет у родині.

Наступним критерієм слугувала суб'єктивна оцінка одним з членів подружжя свого партнера по сім'ї. Оскільки неодружені жінки та чоловіки не мали змоги оцінювати свого партнера по шлюбу (в них його ще не

Таблиця 11

Питома вага психологічних чинників та передумов сімейних конфліктів серед чоловіків і жінок

Показник	Бали	% чоловіків	% жінок	P
Схильність до конфліктів	високі	29,4±4,5	33,7±4,6	>0,05
	середні	64,7±4,7	64,4±4,7	>0,05
	низькі	5,9±2,4	1,9±3,7	>0,05
Запальність, дратівливість	високі	37,3±4,8	20,2±3,0	>0,05
	середні	55,9±4,9	69,2±4,7	>0,05
	низькі	6,9±2,5	10,6±3,1	>0,05
Претендування на домінуючу роль у сім'ї	високі	43,1±4,9	32,7±4,6	>0,05
	середні	50,0±5,0	50,0±4,9	>0,05
	низькі	6,9±2,5	17,3±3,7	>0,05
Подолання спротиву та пригнічення волі	високі	68,6±4,6	53,8±4,9	>0,05
	середні	24,5±4,3	42,3±4,8	>0,05
	низькі	6,9±2,5	3,8±1,9	>0,05
Завищення власного авторитету в сім'ї	високі	81,4±3,9	75,5±4,2	>0,05
	середні	12,7±3,3	22,1±4,1	>0,05
	низькі	5,9±2,4	1,0±1,0	>0,05
Оцінка одним із подружжя ролі партнера в сім'ї	високі	16,7±4,4	34,2±6,8	>0,05
	середні	75,0±5,1	61,8±5,6	>0,05
	низькі	8,3±3,2	3,9±2,2	>0,05
Невдоволення станом сімейних відносин	високі	45,8±5,9	27,6±5,2	>0,05
	середні	45,8±5,9	61,8±5,6	>0,05
	низькі	8,3±3,2	10,5±3,4	>0,05

Таблиця 12

Питома вага психологічних чинників конфліктів залежно від сімейного стану опитаних

Показник	Бали	Неодружені	Одружені	Розлучені	Вдівці, вдови
Схильність до конфліктів	високі	27,6±5,9	30,7±4,6	41,4±9,1	44,4±12,7
	середні	69,0±6,1	66,3±4,7	51,7±9,3	44,4±12,7
	низькі	3,4±2,2	3,0±1,7	6,9±4,7	11,2±7,4
Запальність, дратівливість	високі	20,7±5,3	20,8±4,1	13,8±6,4	50,0±11,8
	середні	75,9±5,6	62,4±4,8	79,3±7,4	38,9±11,5
	низькі	3,4±2,2	16,8±3,7	6,9±4,7	11,1±7,4
Претендування на домінуючу роль у сім'ї	високі	36,2±6,3	32,7±4,8	41,4±9,1	27,8±10,6
	середні	44,8±6,5	53,5±5,0	51,7±9,3	44,4±11,7
	низькі	19,0±5,2	13,9±3,5	6,9±4,7	27,8±10,6
Подолання спротиву та пригнічення волі	високі	56,9±6,5	56,4±4,9	41,4±9,1	61,1±11,5
	середні	39,7±6,4	41,6±4,9	51,7±9,3	27,8±10,6
	низькі	3,4±2,2	2,0±1,4	6,9±4,7	11,1±7,4
Завищення власного авторитету в сім'ї	високі	79,3±5,3	79,2±4,0	58,6±9,1	72,2±10,6
	середні	17,2±5,0	18,8±3,9	34,5±8,9	16,7±8,9
	низькі	3,4±2,2	2,0±1,4	6,9±4,7	11,1±4,7
Оцінка одним із подружжя ролі партнера в сім'ї	високі	–	24,7±4,3	51,7±9,3	38,9±11,5
	середні	–	72,3±4,5	41,4±9,1	38,9±11,5
	низькі	–	3,0±1,7	6,9±4,7	22,2±9,8
Невдоволення станом сімейних відносин	високі	–	25,7±4,4	58,6±9,1	38,9±11,5
	середні	–	61,4±4,9	34,5±8,9	50,0±11,8
	низькі	–	12,9±3,3	6,9±4,7	11,1±4,7

було), то аналіз за цим критерієм проводився серед решти 148 респондентів. Високі бали за цим показником свідчили про низьку оцінку одним із подружжя ролі свого чоловіка (дружини), і, навпаки, низькі бали за цим критерієм вказували на високу оцінку ролі одним із подружжя свого партнера в сім'ї, середні бали були проміжними. Високі бали виявили у 46 (31,1±3,2%) осіб; середні бали набрали 96 (64,9±2,8%) опитаних; низькі бали виявили у решти 6 (4,1±1,0%) респондентів.

Високі бали за критерієм невдоволення існуючим станом сімейних відносин серед 148 опитаних, які перебувають або перебували у шлюбі, виявили у 45 (30,4±3,2%) осіб; середні бали набрали 90 (60,8±2,8%) респондентів; низькі бали, що характеризують осіб як таких, в яких не виникає невдоволення існуючим станом сімейних відносин, виявили решта 13 (8,8±2,0%) опитаних.

У таблиці 11 наведено питому вагу високих, середніх і низьких балів, набраних чоловіками і жінками за психологічними чинниками конфліктності. Незважаючи на досить велику розмаїтість значень, за жодним із показників не виявлено статистично вірогідної різниці між чоловіками і жінками.

У таблиці 12 наведено питому вагу високих, середніх і низьких балів, набраних опитуваними залежно від їхнього сімейного стану.

За критерієм схильності до конфліктів спостерігали чітку тенденцію до збільшення конфліктності у порядку: незаміжні → заміжні → розлучені → вдови.

За схильністю до запальності та дратівливості найбільшу питому вагу високих балів (50,0±11,8%) спостерігали у вдів і вдівців.

За критерієм схильності до домінування в сім'ї найбільшу кількість високих балів набрали розлучені

(41,4±9,1%). Однак статично вірогідної різниці за цим показником не спостерігали у всіх 4 групах.

Найвища питома вага високих балів за критерієм схильності до пригнічення волі інших членів сім'ї (61,1±11,5%) спостерігали серед вдів і вдівців. На другому місці були неодружені, на третьому — одружені, на четвертому — розлучені.

Найвищу схильність завищувати свій авторитет у сім'ї продемонстрували неодружені респонденти.

Оскільки неодружені респонденти не мали змоги оцінювати свого партнера по шлюбу, якого в них ще не було, то аналіз за цим критерієм проводився серед решти респондентів: одружених, розлучених, вдівців і вдів. Серед них найбільше високих балів, які свідчили про заниження ролі свого партнера по шлюбу, набрали розлучені. Опитаних, що набрали середні бали за шкалою схильності до заниження ролі одного із подружжя в сім'ї було найбільше. Це свідчить, що переважна більшість опитаних не схильні занижувати роль свого партнера в сім'ї. Найбільшу ж кількість низьких балів за цією шкалою оцінки набрали вдови і вдівці, тобто ця категорія опитаних найменш схильна занижувати роль свого покійного партнера по шлюбу.

Найвищі бали за шкалою невдоволення існуючим чи бувшим станом сімейних відносин спостерігали серед розлучених (58,6±9,1%). На другому місці були вдівці і вдови, на третьому — одружені (чоловіки та жінки). Найбільшу питому вагу середніх балів (відсутність невдоволення шлюбом) спостерігали в одружених (чоловіків та жінок), найменшу — у розлучених. Вдови і вдівці займали проміжну позицію. Тобто розлучені і вдови виявили істотно більшу схильність до невдоволення бувшим станом сімейних відносин, ніж заміжні існуючим.

Висновки

Встановлено, що статистика розлучень і шлюбів у Житомирській області не має істотних регіональних відмінностей порівняно з іншими областями держави. Протягом останнього десятиріччя як кількість шлюбів, так і число розлучень в області відносно стабілізувалися, демонструючи незначне паралельне зростання на 0,5% в рік.

Світова фінансова криза 2008–2010 рр., яка так боляче вплинула на матеріальне становище українців,

ніяк не позначилась на показниках кількості шлюбів і розлучень в області. Це свідчить проти матеріальної скрути як основної причини розпаду шлюбів в Україні.

Переважає більшість (77–78%) як чоловіків, так і жінок беруть шлюб вперше, тобто ніколи раніше не перебували у шлюбі. Ще 20% складають розлучені, решта 2–3% — вдови і вдівці. Тобто, незважаючи на невдалий досвід попереднього подружнього життя, і жінки, і чоловіки беруть шлюб знову.

Встановлено, що на Житомирщині як шлюби, так і розлучення реєструються у будь-якому віці. Середній вік чоловіків, що вступили до шлюбу, становить 28,6 року, жінок — 27,0 року. Середній вік чоловіків, що розлучилися, становить 37,3 року, жінок — 31,4 року. Середня тривалість шлюбу в чоловіків — 8,7 року, у жінок — 4,4 року.

Не існує чіткої залежності кількості розлучень від тривалості шлюбу. Шлюби приблизно рівномірно розпадаються у міру їхньої тривалості.

Розлучення відбуваються незалежно від того, народжувались у шлюбі діти, чи подружжя виявилось безплідним. Подружніх пар, у яких при розлученні були спільні діти, більше (63,6%), ніж безплідних пар, що розпалися (36,4%).

Підтверджено, що розлучення було і залишається одним із цивілізованих способів вирішення сімейних конфліктів, хоча і деструктивним, але не найгіршим порівняно з убивством або самогубством одного з членів подружжя через сімейні негаразди.

Встановлено, що розлученню передують низка психологічних передумов конфліктності сімейного життя: невдоволення станом сімейних відносин (майже половина чоловіків і третина жінок); надмірна вимогливість до партнера по шлюбу (третина опитаних жінок); схильність до конфліктності (третина чоловіків і третина жінок); завищення власного авторитету, недооцінка ролі партнера, претендування на домінуючу роль у сім'ї замість налагодження відносин рівності та партнерства, демонструючи при цьому абсолютно неприйнятний, деструктивний психологічний феномен подолання спротиву та пригнічення волі інших членів сім'ї (дві третини чоловіків і більшість жінок).

Перспективи досліджень полягатимуть у подальшому вивченні психологічних чинників, які спричиняють виникнення сімейних конфліктів.

Список літератури

1. Авсєвич М. Т. Супружеские конфликты и пути их преодоления / М. Т. Авсєвич, Л. И. Мельник. — М.: МГУ, 2008. — 451 с.
2. Агишева Н. К. Системно-структурный анализ супружеских конфликтов / Н. К. Агишева // Междунар. мед. журнал. — 2007. — № 1. — С. 6–9.

3. Агишева Н. К. Супружеские конфликты и способы их разрешения / Н. К. Агишева // Междунар. мед. журнал. – 2006. – № 2. – С. 19–23.
4. Алилуев Р. К. Семейная психология / Р. К. Алилуев. – Казань: КРАФТ, 2008 – 358 с.
5. Анцупов А. Я. Конфликтология: [уч. для вузов] / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М.: ЮНИТИ, 2007. – 555 с.
6. Біостатистика / В.Ф. Москаленко, О. П. Гульчій, М. В. Голубчиков [та ін.]. – К.: Книга плюс, 2009. – 184 с.
7. Будяк Н. М. Основи сімейної психології / Н. М. Будяк. – Львів: Фортеця, 2007. – 345 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія: [навч. пос.] / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
9. Психология: словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
10. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К., 1982. – С. 96–97.
11. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / под ред. Д. Я. Райгородского. – Самара: Бахрах-М, 2008. – 672 с.
12. Статистичний довідник Житомирської області 2009 / за ред. Л. О. Рижкової. – Житомир, 2010. – 422 с.
13. Супружеская жизнь: гармония и конфликты / Г. Т. Богданов, Л. А. Богданович, А. М. Полеев [и др.]. – М.: Профиздат, 2008. – 520 с.
14. Урбанович А. А. Психология управления: [учеб. пос.] / А. А. Урбанович. – Мн.: Харвест, 2003. – 640 с.

Психологические факторы и предпосылки возникновения семейных конфликтов

*В.И. Шатило, С.В. Диденко,
В.З. Свиридюк, П.В. Яворский (Житомир)*

Освещено значение психологических факторов семейных конфликтов, предпосылки их возникновения, статистика браков и разводов по Житомирской области, а также перспективные подходы к решению и предупреждению конфликтов в семье.

Ключевые слова: брак, развод, конфликт, психологические факторы семейных конфликтов.

Psychological factors and pre-conditions of appearance of domestic conflicts

*V.Y. Shatylo, S.V. Didenko,
V.Z. Svyrydyuk, P.V. Yavorskiy (Zhytomyr)*

In this article the value of psychological factors domestic conflicts, pre-conditions of their origin, statistics of marriages and divorce in Zhytomyr region and perspective approaches to the decision and warning of conflicts in family has been illuminated.

Key words: marriage, divorce, conflict, psychological factors of domestic conflicts.

Рецензент: д-р мед. наук, проф. Г.О. Слабкий.